

УДК 025.4.03-056.26

Тетяна Бірюкова,

старший викладач кафедри документознавства та інформаційної діяльності ОНПУ

Видавничий документально-комунікаційний інститут: місце в інформаційному просторі України

У статті надаються результати багатоаспектного дослідження особливостей формування, розвитку і проблем функціонування видавничого документально-комунікаційного інституту як складової інформаційного простору України.

Ключові слова: інформаційний простір, документально-комунікаційний інститут, видавництво.

В умовах побудови інформаційного суспільства інформаційно-комунікаційні системи кожної держави представляють свої ресурси, продукцію, інше надбання у вигляді інформації, документів, знань у вільне використання. Підвищення якості національної складової світового інформаційного простору зумовлює актуальність пропонованого дослідження.

Соціальні (соціокультурні) інститути, діяльність яких поєднує різноманітні структури у сфері виробництва, використання, розповсюдження, опрацювання, зберігання інформації на різних носіях розглядаються в працях А. Соколова [4], Ю. Столярова [5], О. Полтавської [3], М. Дворкіної [2] та ін. Оскільки для повного і багатобічного розкриття теми нашого дослідження необхідно розглянути всі складові інформаційного простору держави, вважаємо доцільним конкретизувати, що наше дослідницьке поле пролягає в багатоаспектному аналізі саме інформаційно-комунікаційних і документально-комунікаційних інститутів, їх структури та зв'язків. Об'єктом дослідження є інформаційний простір держави, а предметом — документально-комунікаційний інститут.

Документально-комунікаційний інститут — соціально обумовлена конструкція, функціонування якої засновано на науково-теоретичних та правових засадах. Вона поєднує структури зі створення й опрацювання документованої інформації, інтелектуальні ресурси (документосховища, бази і банки дани), а також комунікаційні канали.

Становлення видавничого документально-комунікаційного інституту розпочалось тоді, коли видавнича діяльність відмежувалась від сфери ремесел і отримала впливовість. Загалом, видавничі структури виникли з XVI століття, коли набувала розвитку книжкова справа і розширювались межі діяльності підприємств з випуску друкованої продукції. Згодом книжкова справа прогресує і послугує побудуванню структури комунікаційних каналів, пропускну спроможність яких надалі стає розширенішою за допомогою технічних засобів.

Відомо, що в Київській Русі з кінця X — початку XI століть займалися виготовленням рукописних книг, які призначалися для розповсюдження як у самій державі, так і за кордоном. В основі мотивації зазначеної діяльності була усвідомлена потреба у знаннях з історії, географії, математики, астрономії, які вже існували на той час, й інформація

про них надходила разом з книгами, що привозили мандрівники і торговці. Треба відзначити, що розповсюдження вітчизняних книг за кордоном, вже в ті часи, насамперед, впливало на підвищення іміджу держави; наприклад, загальновідоме "Реймське Євангеліє", яке привезла до Франції Анна Ярославна, донька Великого київського князя Ярослава Мудрого, що вважається французьким історичним раритетом, оскільки традиційно королі, даючи присягу на вірність Франції та її народу, клали на нього руку.

У монастирях, при княжих дворах переписуванням книг займалися спеціальні переписувачі, в містах — професіонали-ремісники. Завдяки переписуванню, а пізніше і виданню друкарським способом, документи, що дійшли до наших днів, свідчать: "У літо 1037 заклав Ярослав град великий, у цьому ж граду Золоті брами. Заклав і церкву Святої Софії... І до книг прилежал, читаючи їх часто вночі і вдень. І зібрав писарів багато, і переводили вони з грецької на слов'янську мову, і списали вони книг безліч, ними ж поучаються вірні люди... Ярослав же, книги багато написавши, поклав до церкви Святої Софії, яку створив сам" [1; 86].

У XV — середині XVI ст. у зв'язку з утворенням централізованої держави, розвитком ремесел і торгівлі, зростанням міст і піднесенням міської культури книжкова справа розширюється. З'являються багатотомні рукописні праці, літописні зводи.

Гене́за видавництва у всьому світі органічно пов'язана з періодом становлення капіталізму. Укрупнення друкарень, збільшення кількості їхньої продукції, необхідність технічного і особливо фінансового забезпечення виробництва при тривалому циклі видання окремої книги, потреба в організації збуту книг зумовили виникнення у XVI—XVII ст. професії друкарів-видавців. Найбільше значення має видавничу діяльність Альда Мануція (Венеція), К. Плантена (Антверпен), родин Ельзевірів (Нідерланди), Етьєнів і Дідо (Франція) [7].

Далі, в умовах зростання рівня писемності населення, зі збільшенням потреб в інформації, пов'язаних з освітніми процесами, розвитком науки, технічного прогресу (креслення, описи технічних проектів), економіки, культури, мистецтва, роль видавництва поступово трансформується. Завершується перебування в ремісничій стадії, здійснюється перехід від документально-комунікаційної служби до вищої стадії — інституту документної комунікації.

Функції видавництва як документально-комунікаційно-го інституту полягають:

1. Видавниче опрацювання, розмноження та розповсюдження друкованої продукції за допомогою відповідних засобів.
2. Популяризація творів друку.
3. Вивчення документально-інформаційних потреб та задоволення попиту на друковану продукцію.
4. Формування ціннісних орієнтацій громадян, сприяння саморозвитку.
5. Підтримка в освіті, самоосвіті, здійсненні основної діяльності громадян за допомогою забезпечення відповідною друкованою продукцією.
6. Сприяння організації дозвілля (читання).
7. Сприяння підвищенню іміджу держави шляхом представлення і розповсюдження національних друкованих ресурсів у світовому інформаційному просторі.

Документально-інформаційні ресурси, що генеруються видавництвами, становлять базу наповнення інформаційного простору книжковими виданнями. До 1986 року випуск книжкових видань здійснювало 24 видавництва, у 1986—1990 — 29 видавництв; у 2000 році — 35 видавництв, видавничих організацій державної форми власності та 367 видавничих організацій різних форм власності. У 2002 році — 48 видавництв, видавничих організацій державної форми власності та більш ніж 1200 видавництв і видавничих організацій різних форм власності. Загалом, з 1990 року кількість видавництв і видавничих організацій в Україні зросла в 73,5 раза.

На жаль, тенденція збільшення кількості видавничих структур не поширюється на кількісні та якісні показники самої книжкової продукції. Статистичні дані, опубліковані у друкованих матеріалах і на сайті Книжкової палати України, свідчать про зниження кількості випуску книг і брошур на душу населення (табл. 1):

Таблиця 1

Випуск книг і брошур в Україні за 1991—2005 рр.

Рік видання	Кількість книг і брошур, друк. од.	Річний тираж, тис. пр.	Друковані аркуші-відбитки, тис.	Середній тираж одного видання, тис. пр.	Кількість книг і брошур на одного жителя в Україні, пр. ¹
1991	5 855	136 415,9	1 546 053	23,3	2,6
1992	4 410	128 470,7	1 632 325	29,1	2,5
1993	5 002	87 567	1 301 266	17,6	1,7
1994	4 752	52 161	784 643	10,9	1
1995	6 109	68 156	1 036 400	11,2	1,3
1996	6 074	51 777,1	800 853,9	8,5	1
1997	7 004	55 841,3	782 807,4	7,9	1,1
1998	7 065	44 150	594 339,1	6,2	0,9
1999	6 282	21 985,6	270 120,8	3,5	0,4
2000	7 749	43 562,9	754 082,7	5,6	0,9
2001	10 614	50 324,5	1 054 363,5	4,7	1
2002	12 444	47 862,9	1 051 852,1	3,8	1
2003	13 805	39 462,9	613 062,6	2,9	0,8
2004	14 790	52 804,7	780 210,5	3,6	1,1
2005	15 720	54 059,8	1 274 562,2	3,4	1,15
2005 рік у процентах					
до 1991	252,6	38,7	50,5	15,5	—
до 1992	335,4	41,1	47,8	12,4	—
до 1993	295,7	60,3	60	20,5	—
до 1994	311,2	101,2	99,4	33	—
до 1995	242,1	77,5	75,3	32,1	—
до 1996	243,5	102	97,4	42,4	—
до 1997	211,2	94,6	99,7	45,6	—
до 1998	209,3	119,6	131,3	58,1	—
до 1999	235,4	240,2	288,8	102,9	—
до 2000	190,9	121,2	103,5	64,3	—
до 2001	139,3	104,9	74	76,6	—
до 2002	118,9	110,3	74,2	94,7	—
до 2003	107,1	133,8	127,3	124,1	—
до 2004	106,3	102,4	163,4	94,4	—

Усього торік було надруковано понад 22,5 тисячі найменувань книг і брошур, тиражем більше 45 мільйонів примірників [7], у тому числі українською мовою майже 15 тисяч примірників, російською відповідно понад 5,5 тисячі примірників тиражем майже 18 мільйонів примірників (див. табл. 2).

За перше півріччя нинішнього року, за даними Книжкової палати України, у порівнянні з аналогічним

періодом минулого, випуск друкованої продукції знизився: за найменуванням на 202, за тиражами на 1285,5 тисячі примірників [8], це падіння спостерігається й надалі. Українською мовою за аналізований період вийшло 5604 найменувань, російською 2012, тиражі відповідно становлять майже 8,5 мільйона та більше 6 мільйонів (див. табл. 3).

¹ Чисельність населення України прийнята згідно з Демографічними щорічниками Держкомстату України; за 2005 рік становила — 46,9 млн. осіб станом на 01.01.06 р.

Випуск видавничої продукції за 2010 рік (загальні дані)

Види видань	Кількість видань, друк. од.	Тираж, тис. пр.
Книги та брошури, у тому числі:	22 557	45 058,3
українською мовою	14 852	24 704,4
російською мовою	5 554	17 972,8
Автореферати дисертацій	7 328	750,6

Порівняльна характеристика випуску друкованої продукції

Види видань	2010 рік (I півріччя)		2011 рік (I півріччя)			
	Кількість видань, друк. од.	Тираж, тис. пр.	Кількість видань		Тираж	
			друк. од.	у % до 2010	тис. пр.	у % до 2010
Книги і брошури	8 755	16 721,9	8 553	97,7	15 436,4	92,3
Автореферати дисертацій	4 120	422,7	4 200	101,9	427,6	101,2
Українською мовою	5 788	7 791,1	5 604	96,8	8 416,7	108
Російською мовою	2 226	7 963,7	2 012	90,4	6 034,2	75,8

Як відомо, попри всі матеріально-фінансові негаразди, вирішальною в людському суспільстві завжди є потреба в тій чи іншій продукції. Даваймо проаналізуємо, чи зменшився попит на книжкову продукцію загалом? Можливо, це є віддзеркаленням того, що поява електронних інформаційних каналів комунікації призвела до зменшення потреби на традиційну паперову книгу? А може є якісь інші причини?

На кафедрі документознавства та інформаційної діяльності Одеського національного політехнічного університету з 2009 по 2011 рік було здійснено комплексне дослідження, метою якого було виявлення ролі книги в розвитку світогляду сучасної молоді. У його рамках проводилось блиц-опитування "Книги чи інтернет? Мій вибір зроблено". Результати його, на жаль, не дуже втішні. За три роки було опитано 548 студентів. Відповіді розподілились таким чином: книга — 31,4%; інтернет — 18,8%; мій вибір не зроблено — 49,8%.

Другий етап дослідження полягав у тому, що студенти третього курсу Одеського національного політехнічного університету, які навчаються на кафедрі документознавства та інформаційної діяльності, у межах навчально-дослідницької роботи, отримали завдання підготувати і представити за допомогою інноваційних засобів візуалізації розповідь-презентацію про книгу, яка вплинула на конкретні вирішальні моменти в житті "Книга, що змінила моє життя". Виконання цієї науково-творчої роботи призвело до проведення низки масових заходів серед студентів ОНПУ і показово-практичних занять зі студентами, котрі навчаються за напрямком 6.020105 "Документознавство та інформаційна діяльність". У процесі обговорення результатів проведеного дослідження на науково-методичному семінарі кафедри документознавства та інформаційної діяльності ОНПУ були засвідчені такі факти:

— насправді увялення про те, що молодь не читає, не має під собою істотного підґрунтя, а є штучно сформованим на фоні дійсно існуючого процесу переходу частини книжкової продукції в електронну мережу і фіксацію на електронних носіях, але книга на паперовому носії є невідомою частиною саморозвитку, коли: відбувається залучення особи до скарбниці національної та світової культури (дитячі казки, історичні й літературні твори, художні альбоми), виникає необхідність самоідентифікації в соціальному просторі (в ціннісному, етнічному, освітньому плані), має місце адаптація до професійного середовища, є потреба в суттєвому наповненні дозвілля;

— подібна дослідницько-прикладна методика навчання сприяє самоідентифікації особистості студента (для студентів усіх напрямів освітньої підготовки), розширенню

світогляду (для студентів усіх напрямів освітньої підготовки), засвоєнню теоретичних знань і навичок, необхідних для виконання майбутньої професійної діяльності (документознавець-менеджер інформаційної діяльності);

— якщо співставити дані з першого і другого етапу дослідження, виходить, що першопричиною тенденції до зменшення друкованої продукції, незважаючи на наявність попиту, все ж залишається неможливість забезпечення відповідної її якості.

Як відомо, поняття про якість складається з багатьох чинників. Розглянемо їх конкретніше, у відповідності до критеріїв, що були названі визначальними у ході аналізованого дослідження (на прикладі подальших перевидань книг, які були використані в ньому).

1. Якість інформаційної складової (негативні тенденції): перевидання не збагачуються додатковою інформаційною складовою (вступними статтями, додатками, допоміжним апаратом), бібліографічні дані не відповідають чинному стандарту опису, зібрання творів зменшуються за обсягом за рахунок виключення окремих одиниць.

2. Якість художнього оформлення, попри всю палітру додаткових можливостей оформлення засобами новітніх друкарських технологій, також має багато негараздів: відсутність ілюстрацій, вони не відповідають задуму твору, а також не представляють художньої цінності.

3. Якість паперу: не відповідає культурному, освітньому, науковому рівню інформаційної складової певного друкованого твору, не сприяє виникненню інтересу до книги.

4. Не задовольнила учасників опитування і якість елементів конструкції книги: використання неякісних матеріалів у процесі створення обкладинки або палітурки тощо, через що книга розвалюється, не витримавши навіть одного прочитання.

Все це, на жаль, має місце, і, попри те, що подібні дії спрямовані на зменшення ціни на книжкову продукцію, насправді знижується значущість книги в українському суспільстві, падає попит на друковану книгу. Користувачі змушені звертатися до інших інформаційно-комунікаційних каналів і ресурсів. Також це є причиною ще раз задуматись над тим, що стан фінансових ресурсів видавничого документально-комунікаційного інституту в нашій державі залишає бажати кращого.

Резюмуючи все раніше викладене підкреслимо, що аналіз стану друкованих ресурсів, які є фундаментом видавничого документально-комунікаційного інституту, підтверджує, що побудова інформаційного простору держави неможлива без розвитку національного книговидання. Як нині

стверджують провідні фахівці видавничої справи, українське книговидання відіграє важливу роль у самоусвідомленні нації, формуванні культури, духовності та водночас є свідченням національно-культурного відродження українського народу. Книга була і залишається найефективнішим засобом передавання знань та ідей у їх єдності та цілісності, а читання книги — найактивніше сприяє виробленню універсальної та фундаментальної картини світу, формування різнобічного світогляду, глибинних переконань людини, стимулюванню її участі в житті суспільства, тому-то фінансування вітчизняного книговидання потрібно покращити.

Результативність документально-інформаційної діяльності залежить від ступеня розвитку документально-комунікаційної системи держави, яка поєднує в собі різні за організаційною формою, спеціалізацією, функціонально спрямованістю та за формою власності документально-інформаційні заклади і комунікаційні канали, що стосовно кожного окремого напрямку документально-інформаційної діяльності утворюють наповнення ширшого поняття — документально-комунікаційні інститути. Оскільки ті представляють Україну на міжнародному рівні, то й підтримка розвитку їх діяльності, в тому числі й фінансова, є першочерговим завданням інформаційної політики держави.

Список використаної літератури

1. Глухов А. Г. Русь книжная / А. Г. Глухов. — М. : Совет. Россия, 1979. — 224 с.
2. Дворкина М. Я. Информационное обслуживание: социокультурный подход / М. Я. Дворкина. — М. : Профиздат, 2003. — 112 с.
3. Полтавская Е. И. О понятии "социальный институт" / Е. И. Полтавская // Социологические исследования (СОЦИС). — 2009. — № 3. — С. 68—71.
4. Соколов А. В. Общая теория социальной коммуникации : учеб. пособие / А. В. Соколов. — СПб. : Изд-во Михайлова В. А., 2002. — 461 с.
5. Столяров Ю. Н. Библиотека: структурно-функциональный подход : монография / Ю. Н. Столяров. — М. : Книга, 1981. — 255 с.
6. Друк України (2005) : стат. зб. / уклад. С. Буряк. — К. : Державна наук. установа "Книжкова палата України", 2006. — 132 с.
7. Друк України (2010) : / уклад. С. Буряк. — К. : Державна наук. установа "Книжкова палата України", 2010. — 125 с.
8. Буряк С. В. Аналітичний огляд випуску книжкової продукції за перше півріччя 2011 року / Світлана Буряк // Вісник Книжкової палати. — 2011. — № 7. — С. 6—9.
9. *Издательское дело* // Большая советская энциклопедия. — Режим доступа: <http://bse.sci-lib.com>. — Заглавие с экрана.

В статье предоставляются результаты многоаспектного исследования особенностей формирования, развития и проблем функционирования издательского документально-коммуникационного института как составяющего информационного пространства Украины.

The paper deals with the multiaspect research results about the peculiarities of forming, developing and functioning problems in publishing document and communication institute as a part of information environment of Ukraine.

Надійшла в редакцію 27 квітня 2011 року